

Universiteit
Leiden

The Netherlands

Review of Asperen, H. van; Jensen, L. (2023) Dealing with disasters from early modern to modern times: cultural responses to catastrophes

Buisman, J.W.

Citation

Buisman, J. W. (2024). Review of Asperen, H. van; Jensen, L. (2023) Dealing with disasters from early modern to modern times: cultural responses to catastrophes. *Nederlandse Letterkunde*, 29(1), 106-108. doi:10.5117/NEDLET.2024.1.005.BUIS

Version: Publisher's Version

License: [Licensed under Article 25fa Copyright Act/Law \(Amendment Taverne\)](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4211947>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Hanneke van Asperen & Lotte Jensen (red.), *Dealing with Disasters from Early Modern to Modern Times. Cultural Responses to Catastrophes*. Amsterdam, Amsterdam University Press, 2023. 337 pp. ISBN 9789463725798. Euro 129. e-ISBN 9789048557707 (open access via <https://library.oapen.org/handle/20.500.12657/63209>).

Rampen spreken van oudsher tot de verbeelding. Sensationele verhalen en spectaculaire beelden maken catastrofes soms welhaast tot handelswaar. Nu en dan ontardt die belangstelling in ramptoerisme of zelfs in regelrecht leedvermaak. Anderzijds heeft ook de bestrijding van rampen gelukkig een minstens even lange voorgeschiedenis, met dank aan de onverschrokkenheid van dappere helden en aan de vooruitgang van wetenschap en techniek.

Relatief nieuw is evenwel dat catastrofes tot een aparte categorie van wetenschappelijk onderzoek zijn gemaakt. Dit soort *disaster studies* kreeg wind in de zeilen tijdens de Koude Oorlog, zeker toen in 1963 door drie sociologen het *Disaster Research Center* in Columbus (Ohio) werd opgericht. Aanvankelijk ondergebracht bij Ohio State University, werd het in 1985 verplaatst naar de Universiteit van Delaware. Een historische afdeling kende het centrum echter niet.

In de afgelopen decennia is deze lacune in aanzienlijke mate opgevuld, zij het meer door historici dan door beoefenaars van de sociale wetenschappen. Een recent voorbeeld van een mooie cultuurhistorische *disaster study* is de bundel *Dealing with Disasters*, de uitkomst van een tweedaagse conferentie gehouden op 17-18 juni 2021 aan de Radboud Universiteit te Nijmegen. In een veertiental bijdragen, verdeeld over drie secties en voorafgegaan door een fraaie algemene inleiding, wordt het thema van allerlei kanten belicht, in een voortdurende afwisseling tussen theorie en empirie. Telkens wordt het descriptieve verhaal dat teksten en beelden vertellen gebruikt ter beantwoording van achterliggende, verder reikende vragen, met name over representatie en identificatie.

Een voorbeeld daarvan biedt het essay van Paul Hulsenboom, dat is opgenomen in de eerste sectie getiteld 'Disaster and Emotions'. Daarin bestudeert de auteur een Latijns gedicht dat de Poolse literator Joachim Pastorius (1611-1681) schreef naar aanleiding van de ramp met het Delftse

kruitmagazijn (1654). In navolging van de Amerikaanse historica Barbara Rosenwein ziet Hulsenboom in dit gedicht een uiting van een internationale emotiecultuur en veronderstelt hij zelfs dat dit soort poëzie door de dichter gebruikt werd als een ‘transnational community builder’.

Dat is misschien wat al te boud gesproken. Pastorius’ gedicht lijkt meer te passen in het gebruikelijke intellectuele verkeer binnen de internationale gemeenschap van de Republiek der Letteren dan dat het een uiting zou zijn van een gedeelde, authentieke emotiecultuur – een cultuur vaak zo overwoekerd door topoi en sjablonen dat elders in deze bundel zelfs de term ‘een retorica van emoties’ valt. In dit verband is uiteraard de vraag belangrijk, hoe *bewust* de gemeenschapsvorming in de vroegmoderne tijd was. Dat is een probleem waartoe ook de auteurs van andere bijdragen in deze bundel zich moeten verhouden. Want ook al kan theorievorming stellig de ogen openen voor onvermoede processen en verbanden, wie hier al te veel opzettelijkheid veronderstelt, loopt gerede kans zich schuldig te maken aan anachronismen.

Rosenweins begrip ‘emotional community’ is ook leidend voor de bijdrage van Hanneke van Asperen. Anders dan Hulsenboom baseert zij zich echter op diverse bronnen van visuele aard. Bovendien is haar focus meer nationaal gericht. In een knappe analyse van een gevoelige prent van Simon Fokke over de overstromingen van 1754 concludeert zij dat deze kunstenaar de burgers van de Republiek beoogde samen te binden in een ‘curative conviviality’. Dat effect was er zeker, maar opnieuw is niet geheel helder hoeveel opzettelijkheid hier in het spel was, zij het vermoedelijk aanzienlijk meer dan bij Pastorius.

Veel duidelijker nog is bewuste gemeenschapsvorming aanwezig bij de reactie op rampen in de negentiende eeuw. Fons Meijer toont in zijn genuanceerde artikel aan dat het medelijden met landgenoten en de bestrijding van rampen onmiskenbaar hebben bijgedragen aan de versterking van de groepsidentiteit en aan de natievorming. Maar zelfs daar is niet altijd sprake van opzettelijkheid: terecht wijst de auteur erop dat de opbouw van een gevoel van nationale saamhorigheid vaak een subtiel weefproces is dat stilzwijgend geschiedt, met een vanzelfsprekend referentiekader als resultaat. Lotte Jensen maakt in haar bijdrage over negentiende-eeuwse cholera-epidemieën evenwel duidelijk dat culturele reacties op rampen dikwijls een bewuste stimulering betekenden van de veerkracht van de maatschappij en een actieve bijdrage leverden aan de (financiering van de) hulpverlening en de wederopbouw.

In de tweede sectie, ‘Disaster and Blame’ vraagt Marieke van Egeraat zich af in hoeverre zestiende-eeuwse pamfletverkopers rampen vermarktten.

Door zich bezig te houden met deze achterliggende vraag ontstijgt haar studie de anekdotiek. Opnieuw is het risico van anachronismen echter niet denkbeeldig, al is zij zich bewust van andere motivaties. Zo speelden mijns inziens bij de terughoudendheid over (op zichzelf commercieel interessante) alarmistische apocalyptiek ook autonome inhoudelijke argumenten mee, zoals de traumatische herinnering aan het optreden van de Münsterse radicalen in 1534-1535.

Beter lukt de structurering van empirische gegevens door middel van interpretatieve theorie in Sophie van Os' analyse van de visuele representatie van negentiende-eeuwse hongersnoden. Zij duidt de afbeeldingen als een weerspiegeling of een kritiek van de cultuur. Men hoeft echter nog geen marxist te zijn om ook een andere interpretatie mogelijk te achten, namelijk die van de verdoezeling van honger en armoede door mooie plaatjes.

In de laatste sectie, 'Disaster and Time', geeft Theo Dekker aan de hand van een groot aantal kronieken uit de periode 1500-1850 een zorgvuldig en genuanceerd beeld van de wijze waarop de groeiende wetenschappelijke kennis omtrent epidemieën compatibel bleek met religieuze opvattingen en praktijken. Bidden en werken gingen hand in hand. Uit deze sectie licht ik ook graag nog het fraaie artikel van Adriaan Duiveman, omdat ook dat een heldere vraagstelling heeft die empirie en theorie harmonieus doet samengaan. Aan de hand van vier herinneringsboeken over overstromingen beschrijft hij niet alleen de gebeurtenissen, maar kadert ze vooral ook in in een ruimere vraagstelling over tijdsbeleving en vervalsdenken of vooruitgang.

Al bij al is de cultuurhistorische benadering van de reacties op rampen met deze bundel stevig op de kaart gezet. Er is ruime aandacht voor zowel empirie als theorie, al slaagt de integratie van beide in het ene artikel beter dan in het andere. Ook had de keuze voor het werk van Barbara Rosenwein met haar begrip 'emotional communities' dat leidraad is voor diverse bijdragen, een kritischer verantwoording verdiend. Heel prettig is het ten slotte dat deze bundel via open access beschikbaar is. De uitgever valt te prijzen dat hij (met subsidie van NWO) desondanks ook een fysiek boek heeft willen maken. De rijke inhoud ervan had evenwel beter papier, een betere bindwijze, een bibliografie en vooral ook een register verdiend.

Jan Wim Buisman, Universiteit Leiden